

A gyalui iskola régi mesterei

A gyalui iskola XVII—XVIII. századbéli igazgatóinak egész sorozatát sikerült összegyűjtenem. Ennek egynehány tagja még abban az időben teljesítette hivatását, amikor Gyalu a fejedelmi udvar védőszárnyai alatt életének legvirágzóbb korát élte. Igaz ugyan, hogy az iskola e jobb kornak letűnte után sem vesztette el pártfogóit, úgyanyyira, hogy gróf Bánffy György, Erdély Habsburg-uralom alatti első kormányzója, valamint leszármazottai — mint földesurak — idejében sem mutatkoztak a hanyatlásnak súlyosabb jelei. Természetes is, hiszen mind a tekintélyes birtoknak kellő módon való karbantartását megkövetelte az észszerűség, mind magáról Gyalu városáról mint Erdély egyik rangadó erősségéről való gondoskodás is magával hozta az itt élő polgári elemnek, valamint egyházának virágzását. Papjai tehát Toronnyai Máté és Tasnádi Ruber (Veres) Mihály püspököktől elkezdve, minden időben a vidék legkiválóbb egyházi szolgálói közül kerültek ki, akik külső akadémiákon nyert tudásukat hozták haza egyházuk szolgálatára; az itteni iskola mesterei pedig a kolozsvári kollégium jelesebb diákjai közül választattak ki. Közülök aztán nem egy vált a vidéki egyházi vagy világi élet nagyon érdemes tagjává.

A gyalui iskolával kapcsolatosan egyelőre meg kell elégednünk az alábbi névsorral, amely százötven évi időköz kinyomozható rektorairól számol be. Korábbi adattal nem rendelkezem. Főforrásul a kolozsvári református kollégium tanulóinak két külön névsorát, mégpedig az iskola törvényeit aláírt diákoknak 1668-tól 1817-ig, valamint az alapítványos diákoknak 1718-tól 1808-ig vezetett jegyzőkönyvét nevezem meg.* Az innen nyert sovány adatokat azután a legkülönbözőbb, a jegyzetekben külön felsorolt források adataival kellett bővítenem, hogy valamivel teljesebb képet nyerhessünk a gyalui iskolamesterekről és rajtuk keresztül, magáról az iskoláról is.

1. SZENTJÓBI ISTVÁN (1669 táján). Az 1658 körüli időben írta alá a kolozsvári schola törvényeit. Ilyenformán még Apáczai Csere János igazgatása idejében jutott az iskola felsőbb évfolyamaiba, ahonnan valószínűleg 1669 táján vitetett Gyaluba iskolaigazgatónak.

2. MÁRKOSFALVI MIKLÓS (1670 táján). A kollégiumban 1659 körül öltötte magára a tógát. Tehát ő is megérte Apáczai igazgatásának idejét. Valószínűleg 1670 táján búcsúzott ki a kollégiumból, hogy elfoglalja a gyalui iskola tanítóságát. A kollégium nagykönyvtárában két

* Nomina studiosorum collegii Claudiaci és Liber expeditionis a kolozsvári ref. koll. levéltárában (Alábbi adattáromban külön nem fogom jelölni, ha a forrás e két kéziratos könyv feljegyzései közül került ki).

könyvet is találtam, amelybe az 1673. évben „Nicolaus Markusfalvy“ mint tulajdonos írta be a nevét.¹

3. SZEGEDI ISTVÁN (1672 táján). Az 1661 körüli időben lépett a diákok sorába. Úgy látszik, hogy 1672 táján nyerte el a gyalui rektorságot.

4. PETRI MIKLÓS (1673 táján). Körülbelül 1662-ben tette le a kollégium alsó és felső évfolyamait elválasztó vizsgáit. Ekkor azután I. Apafi Mihály fejedelem alumniumát nyerve el,² folytatta tanulmányait. A gyalui iskola igazgatására 1673 táján vitetett.

5. ALBISI ANDRÁS (1674 táján). Feltételezhetőleg az 1663. évben subscribált. A gyalui iskola vezetését az 1674. év körüli időben vette át.

6. SZIGETI MIHÁLY (1682 táján). A körülmények azt mutatják, hogy 1671-ben lett tógás diák s mint ilyen az 1681. május 19-én meghalt Porcsalmi András kolozsvári pap és kolozs-kalotai esperes emlékére nyomtatásban is megjelent latin nyelvű verset szerzett.³ Tanulmányait hozzávetőlegesen 1682-ben fejezve be, vitetett a gyalui iskolához mesternek.

7. TÖVISSI MIHÁLY (1683 táján). Valószínűleg 1672-ben írta alá a kollégium törvényeit s 1683 táján vitték Gyaluba iskolaigazgatónak.

8. ÁRKOSI SÁMUEL (1687 táján). Körülbelül 1676-ban öltötte magára az alumnus diákok tógáját. 1687 tájáig folytatva tanulását, vitetett a gyalui iskolához mesternek.

9. VÁMFALUSI MÁRTON (1694 táján). Valószínűleg az 1683. év körüli időben írta alá a kollégiumi törvényeket és ezzel egyidejűleg lépett az iskola felsőbb évfolyamaiba. Mint kollégiumi alapítványos diák az 1689. május 25-én elhunyt Szathmár-Némethi Mihály kolozsvári pap és kolozs-kalotai esperes emlékére latin nyelvű verset szerzett, amely a temetés alkalmára kinyomatott eulogiumon megjelent.⁴ Körülbelül 1694-ben búcsúzott ki a kollégiumból és foglalta el a gyalui iskola rektorságát. Feltételezem, hogy szép hanggal megáldott énekes diák lehetett. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy a gyalui igazgatóságból a kolozsvári farkas-utcai nagy templomhoz hozták kántorul. Mint ilyenre, először az 1696. február 11-én sajátkezűleg írt nyugtáján találtam.⁵ Ebben az állásában szolgált azután haláláig, amely — az egykori feljegyzések szerint — „circa primum Augusti A. 1710“ következett be.⁶ Valószínűleg az a hatalmas pestis-járvány vitte el, amely ebben az évben Kolozsvárt is nagyon bőségesen szedte áldozatait. Könyvtárából egy könyv maradt reánk; ennek bejegyzése szerint: „Ex singulari amore Compatri Charissimo Dno Martino Wámfalusi dono dedit Michael T. Csepregi Claudiop. A. 1698 die 3. Julij mpria.“⁷ Ez a Csepregi Turkovich Mihály

¹ M. 7. és P. 31. könyvtári jelzéssel ellátva.

² Apáczai-album. 60 (A koll. levéltárában).

³ 1681-ben Kolozsvárt nyomtatott egyleveles kárta a kolozsvári farkas-utcai templom papiszékének háttára felragasztva.

⁴ 1689-ben Kolozsvárt nyomtatott egyleveles kárta ugyanott.

⁵ Kolozsvári ref. egyházközség levéltára. Számadások csoportja.

⁶ Series rerum című egyházközségi jegyzőkönyv. 103. (Az egyházközség levéltárában.)

⁷ B. 224. jelzéssel a kolozsvári ref. koll. nagykönyvtárában.

pedig vele egyidőben Kolozsvárt szolgáló kolozsvári lelkipásztor volt s minthogy ugyanitt született, a „compater“ megjelölés tanúsítja, hogy Vámfalusinak is kolozsvári származásának kellett lennie.

10. MAROSI JÓZSEF (kb. 1695 körül). Valószínűleg 1683 táján írta alá a kollégium törvényeit. Iskoláit elvégezve, talán 1695-ben vett a gyalui iskolamesterségre.

11. BÜKKÖSI MIKLÓS (1696 táján). Valószínűnek tartom, hogy 1686-ban öltötte magára a diákok tógáját, s miként Csengeri Péter nevű osztálytársa, bizonyosan ő is 1696-ban búcsúzott ki a kollégiumból és vette át a gyalui iskola igazgatását. A következő évben, vagyis 1697-ben, Nagymás választotta papjaul. Itt tizenegy esztendeig szolgálta az Urat, mígnem II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején „miután a magyar vitézeket a német nemzetség N.-Almásról kihajtotta, ott 4 napig alkalmatlanná lett“. Ennek következtében „igen nagy szánakozó indultal úgy offerálta ő kegyelmének tiszteletes tudós Szathmári István esperest urunk“ a materré lett bogártelki-daróci „ecclesiánkat közönséges akkori consensusból“. Ennek utána pedig a generalis synodus beleegyezvén az egyházközség anyásításába, a hívek 1708. április 4-én mentek át Nagymásra és hozták magukkal papjukul Bükkösi Miklóst. Az új egyházközség megszervezésével kapcsolatosan természetesen sok tenni-valója akadt az új otthonra talált lelkipásztornak. Mindenekelőtt „Diarium Ecclesiasticum az az Oly könyvecske, melyben A Bogártelki és Daróczi két Filialisból egy Materré lött Ecclesianak viselt dolgai jegyztetnek fel; Ismet ebben minemű rendtartás vagy az Isteni szolgálát aránt, az Ecclesianak javaival, a Minister fizetesivel egyben, mellyeket ily szep rendiben szededetet Bükkösi Miklós ezen Ecclesianak rend szerent első Predikatora m. p. Anno: 1711: diebus Apr.“ cím alatt jegyzőkönyvet kezdett és ebbe írogatta feljegyzéseit.⁸ E sorokból ismerjük meg tehát, hogy egyházközségében gondos építőmunkát végzett. A meglévő régi harang mellé 1710-ben egy másikat is öntetett; a templom bel-sejében pedig 4 m. frt-ért egy velumot⁹ csináltatott a prédikálósziék fölibe; a templom mennyezetire fűrészdesszkát vétetett 18 m. frt-ért. Nem említi, de valószínűleg ugyanekkor fel is rakatta és az összeillesztett táblácskákat ki is festette szép munkájáért messzi földön keresett Kovács János gyalui kontár-asztalosmesterrel. — Fáradhatatlan munkássága közben Bükkösi a bogártelki és daróci egyesült egyházközség lelkipásztori tisztét 1715 tavaszáig látta el. Május közepén helyét már más pap foglalta el. További sorsa egyelőre teljesen ismeretlen.

12. BIHARI N. ANDRÁS (1704). Miután 1693 táján aláírta a kollégium törvényeit, maga is besoroztatott az alapítványos diákok közé. Tanulása idején diáktársai 1702-ben contrascribának választották, mígnem a köz-bízáalom 1704-ben a diákfönöki (seniori) tisztet ruházta rája. Kollégiumi tanulóköréből egy latin nyelven szerzett verse maradt reánk; erre az 1702. március 20-án elhunyt Tótfalusi Kis Miklós kiváló nyom-

⁸ A daróc-bogártelki egyházközség legrégebbi jegyzőkönyve a papihivatalban (Használatát Czira Bálint lelkipásztornak köszönöm).

⁹ Velum = korona.

dásunk emlékére kinyomtatott eulogiumon bukkantam rá.¹⁰ Ezen kívül egy latinnyelvű könyvtári könyvét találtam meg, amelyet kontra-korában 1702 szeptemberében kapott ajándékba a belgiumi akadémiáról hazatért Bonyhai Simon György diáktól, a későbbi erdélyi püspöktől.¹¹ 1704-ben kibúcsúzván a kollégiumból, a gyalui iskola rektorságára vitétt. Innen azután világi pályára lépve, későbbben Felsőbánya város senatora lett.

13. TANCSI ISTVÁN (1705 táján). Valószínűleg 1697-ben írta alá a kollégiumi törvényeket és öltötte magára az alumnus diákok tógáját; ezt a feltételezést támogatja az a körülmény, hogy a tanulók névsorában utána ötödiknek következő Baczoni I. Mátéről tudjuk, hogy 1697. augusztus 13-án subscribált. A kollégiumból 1705 táján búcsúzott ki s ugyanekkor foglalta el a gyalui iskola igazgatói tisztségét.

14. KÁROLYI LÁSZLÓ (1707 táján). Talán 1699-ben lépett a diákok sorába, a gyalui rektorságra pedig 1707 táján vitétt.

15. BALÓ PÁL (1722 táján). Valószínűleg a nagyon sok kiváló egyházi és világi ferfiút adott Nagybacsoni Baló-családból származott. Számításom szerint 1716. április 16-án írta alá a kollégium törvényeit, minthogy a névsorban őt közvetlenül megelőző Verestói Cséri György, a későbbi erdélyi püspök, ekkor lett tógás diák. Körülbelől 1722-ben búcsúzott ki a kollégiumból és vitétt a gyalui iskolához rektorul. Az adatok 1738-ban szászlónai papképpen említik. Szolgálatát ott 1739-ig tartott, minthogy akkor ugyanítt már be is végezte életét.¹²

16. OROSZI N. PÉTER (1724 táján). Valószínűleg fia lehetett a XVII. század utolsóelőtti évtizedében a szilágysági Bagos és Valkó községekben lelkipásztoroskodott Oroszi Péternek,^{12a} s talán atyjafia Sámsondi Somodi Márton bánffyhungyadi pap feleségének, Oroszi Annának, Oroszi István cikófalvi lelkipásztor leányának. A kolozsvári kollégiumban az 1718 körüli időben lépett a tógátusok sorába. Mint kollégiumi alumnus diák az 1721. május 19-én elnyugodott Huszti Lovász Sámuel huszti pap és tiszáninnyi püspök emlékére nyomtatásban is megjelent latin nyelvű verset szerzett.¹³ Bizonyosan a következő évben a jurátusi (ad-sessori) diáktisztségre választották meg, mígnem 1724-ben búcsúzhatótt ki a kollégiumból és foglalta el a gyalui rektorságot. Innen azután a máramarosmegyei Visk város iskolájának igazgatására vitétt.

17. GYÖNGYÖSI MIHÁLY (1727 körül). Valószínűleg 1722-ben lett felsőosztályos diák. A kollégiumból 1727 táján búcsúzott ki és ment a gyalui iskolához rektorul. 1754. március 20-án mint gyerővásárhelyi lelkipásztorral találkozunk.¹⁴ A mákói temetőben megtaláltam az 1795.

¹⁰ 1702-ben Kolozsvárt nyomtatott egyleveles kárta a farkas-utcai templom papiszékének hátán.

¹¹ P. 268. jelzései a kolozsvári ref. koll. nagykönyvtárában.

¹² Névkönyv 1871. 38.

^{12a} Ua. 1876. 7.

¹³ Egylevelesen nyomtatott kárta a kolozsvári ref. koll. nagykönyvtárában.

¹⁴ A kolozs- és kalotai egyházmegye leltárkönyve az 1754. évről (Az egyh. m. levéltárában Nagykapuson).

évben elhunyt tiszteletes Boros Mária asszony sírkövét, aki valószínűleg Boros Gáspár gyalui pap és kolozs-kalotai esperes leánya, Gyöngyösi Mihály lelkipásztornak pedig második felesége volt. E síremlék felirata szerint:¹⁵

ANNO 1795 / E SIRBEN szENTÜL ISTENBEN / KIMUT TISZTELETES
BOROS / MÁRIA ASSZONY TISZTELETES / GYÖNGYÖSI MIHÁLY URAM
/ ÉLETE PARJA KIVEL HAZAS / SÁGÍ ÉLETET ÉLT 42 ESZTEN / NEK
85 ESZTENDEJÉBEN / CSENDESEN EL ALUT / V DIK JANUARI //

E feliratból azután az sejthető, hogy Gyöngyösi Mihály, habár nagyon öreg korban, de még mindég életben volt, ugyanis Boros Mária nem mint özvegy és Gyöngyösi nem mint néhai említették.

18. BOGDÁNYI PÉTER (1728 táján). Valószínűleg 1722-ben írta alá a kollégiumi törvényeket s 1728 körül vitetett a gyalui rektorságra.

19. ZILAHY MÁRTON (1729 körül). Jóllehet a subscribált diákok névsorában Mihály keresztnévvel van bevezetve, mégis inkább vettem irányadónak egy korábbi korú jegyzék megjelölését, amely Márton néven említi. Zilahi valószínűleg 1722-ben írta alá a kollégium törvényeit, tanulmányait elvégezve pedig, 1729 körül vitetett Gyaluba iskolaigazgatónak.

20. ZILAHY GYAL. ANDRÁS (1730. április 26-tól). A kollégiumi diákok névsora eredeti vezetéknevét nem jelöli meg, csupán zilahi származáshelyére utal az „Andr. Zilahi“ megnevezéssel. Sírkövén azonban már célzást találunk a nevében megjelölt „Gy.“ betűben, míg azt a kérvényt, amelyet hívei nevében 1742-ben intézett a főkonzisztóriumhoz, már mint „Pastor Gyal. Zilahi András“ nagymási pap írta alá.¹⁶ E rövidítést ma még nem tudom feloldani, de nem látszik lehetetlennek, hogy Gyalui — Gyalai családnevet rejti magában. — A kolozsvári kollégiumban tanulván, 1723. március 24-én öltötte magára az alapítványos diákok tógáját, mígnem 1730. április 26-án vetette le ezt a viseletet. Ekkor ugyanis bevégezve tanulmányait, a gyalui rektorságra távozott. Innen lelkészi pályára lépve, 1741. júniusában mint nagymási papot találjuk, aki a Mária Terézia hűségére tett eskü köpönyvét aláírta.¹⁷ A következő évben is itt fogalmazta meg kérvényét, amelyet hívei nevében terjesztett fel az egyházi főtanácsához,¹⁸ mígnem 1754. április 13-án tartott esperesi vizsgálat alkalmával már Vistában bocsátja a szükséges adatokat az összeállítandó leltár rendelkezésére.¹⁹ Szolgálatát ugyanitt folytatta tovább 1760-ban bekövetkezett haláláig. Sírja, amelyben feleségével és leányával együtt nyugszik, a vistai temető lábujában van.²⁰ Emlékkövének felirata:

¹⁵ Teljesen ép állapotban levő ereszes sírkő keleti lapjára vésett szöveg. Az első sor az eresz peremére van kifaragva.

¹⁶ Eredeti felterjesztés a kolozsvári ref. koll. levéltárában.

¹⁷ Az erdélyi ref. papok és mesterek homágiális eskükönyve az Erd. Múz. levéltárában levő gr. Kemény József-féle gyűjteményben.

¹⁸ L. a ¹⁶ jegyzetet.

¹⁹ L. a ¹⁴ jegyzetet.

²⁰ Falusi mester-faragta mészkő-síremlék. A szöveg a kő keleti lapján.

EMLEKEZETNEK KÖVE / J7 " 60 / ITT NUGSZIK AZ UR / NAK APOSTOL
 SZOLG / AJA ZILAHÍ GJ: ANDRÁS / KEGYESSÉG GÉMÁNTJA Cs /
 OMA ANNA KI VOLT PAR / JA EZEKET KÖVETI SZÜZ REBE / KA
 TAGJA SZEP PAROS ELTE / NEK ITT IS ELVÁLÁSA NEM LE / HETE
 HANEM TESTEK NYUGO / VÁSA EGYMÁS MELLET VAGY / ON
 KOPORSOK SZÁLLÁSA / LEANYOKKAL EGYÜTT TESTEK / ROTHÁ -
 DASA //

21. ALMÁSI JÓZSEF (1732. április 23-tól). A kollégiumban 1723 március 24-én lépett a felsőbb évfolyamokba. Szorgalmát tanúsítja, hogy 1730-ban a rudimentisták tanításával bízott meg.²¹ Tanulmányait 1732-ben befejezve, április 23-án a gyalui iskola igazgatójává vitetett. 1741 júniusában, mint egeresi pap, Mária Terézia hűségére homágiális esküt tett.²² Az 1754. március 29-i esperesi vizsgálat alkalmával Magyarókerékén találjuk mint lelkipásztort,²³ sőt 1759-ben is ugyanígy paposkodott.²⁴ Az 1770-es és 80-as években Ketesden és Mátkóban is szolgált egy Almási József nevű prédikátor,²⁵ ez azonban semmiképpen sem azonos a gyalui iskolamesterrel. Bizonyosság erre a mátkói temetőben levő sírkő, amely az 1805-ben elhunyt alatta nyugovónak évei számát 62-ben, szolgálati idejét pedig 35-ben állapítja meg.

22. BIKFALVI JÁNOS (1735. május 2-tól). 1725. december 11-én írta alá a kollégiumi törvényeket. Tanuló-évei során a diákok bizalma az iskolai törvényszék adessori tisztségére választotta meg, s mint ilyen, 1735 januárjában nyomtatásban megjelent latin nyelvű emlékverse szerzett.²⁶ Tanulmányait befejezve, 1735. május 2-án búcsúzott ki a kollégiumból. Innen a gyalui iskolaigazgatóságra távozott, ahonnan azután világi pályára lépett.

23. BACONI INCZE SÁMUEL (1736). 1742. szeptember 19-én meghalt Bacsoni I. Máté eulogiumára szerzett emlékversét így írta alá: „Ita Clar. Fratrem Sangvine, at Affectu Parentem luget *Samuel Intze* apud Kapussinos V. D. M.“²⁷ Ez az adat világosan bizonyítja, hogy megnevezett Incze Sámuel — a körülbelül 36 évi korkülönbség ellenére is — testvére volt Bacsoni Incze Máté kolozsvári professzor, majd ugyanide való első papnak, továbbá Bacsoni Márton máramarosszigeti professzornak. De az említett emlékvers kezdő sorai szerint:

„Magne Pater! primis ingens mihi Fautor ab Annis,
 Fortunae rupes firma, Statorque meae!“

második apja, illetőleg nevelője mégis a legidősebb bátyja volt, aki kicsi gyermekkorától gondját viselhette a valószínűleg csak apáról testvérőcsnek. A messzi Nagybacsonból, ahol édesapjuk lelkipásztor és tractua-

Az első sor a perem párkányán van; az utolsó sort egy nyolcküllös nyolcszög osztja kétfelé.

²¹ Török István, A kolozsvári ev. ref. coll. tört. III, 79.

²² L. a 17 jegyzetet.

²³ L. a 14 jegyzetet.

²⁴ Névkönyv 1871. 19.

²⁵ Ua. 1872. 6, 28.

²⁶—7 L. a 13 jegyzetet.

lis notarius volt, felhozta Kolozsvárra; maga mellett tartotta, s onnan járatta iskolába. Ezt látszik bizonyítani az a nagyon kopott véset is, amely a Farkas-utca 23. szám alatti régi paplakás pincéjéből bolt-hajtásos menyezetnek egyik málló kőcöckájáról betűzhető ki:²⁸ „173.. / .. m u . . / B a c z . . . //“ El hiányos szavakat pedig annál bizonyosabban egészíthetjük ki „Samuel Baczoni“-ra, mert Verestói György püspök feljegyzéseiből tudjuk, hogy apósa, Baczoni I. Máté ebben a házban lakott.²⁹

Incze Sámuel a kollégium alsó- és középfokú osztályait elvégezve, 1731. június 23-án öltötte magára az alapítványt élvező felső osztályos diákok tógáját. Ötévi diákoskodása után 1736-ban búcsúzott ki a kollégiumból és vitetett a gyalui rektorságra. Meddig oktatta itt a gyermekeket, megállapítanom nem sikerült, annyi azonban bizonyos, hogy 1741-ben már a nagykapusi egyházközségben szolgált az Urat; ekkor ugyanis Mária Terézia hűségére homágiális esküt tett.³⁰ 1742-ben is még mindig itt találjuk, ugyanis a szeptember 19-én elhunyt Baczoni I. Máté eulogiumára mint a kapusiak papja nyomtatásban is megjelent 14 soros latin nyelvű emlékverset szerzett.³¹ Több mint egy évtized múlva találunk ismét reája vonatkozó adatot. 1754. március 16-án a szászlónai lelkipásztorságban látjuk;³² innen azonban már a következő hónapban eltávozva, nevét az esperesi vizitáció április 18-án Mérában említi.³³ Mérából azután Kőrösfőre távozott. 1764-ben innen van feljegyzés róla.³⁴ További sorsáról azonban nincsen emlékezet, csupán négy fiáról sikerült valamelyes adatokat összegyűjtenem, közülük azonban csak a nagyon korán elhunyt Mihály követte e sok kiváló férfiút adott család hagyományait és lépett a papi pályára.

24. BACZONI SZÖCS SÁMUEL (Sam. Baczoni alias Szöcs) (1741). A kollégiumban 1735. május 27-én öltötte magára az alumnus diákok tógáját. Tanulmányait 1741-ben befejezván, vitetett a gyalui rektoriára.

25. BÉNYEI GYÖRGY (1745-től). 1741. november 19-én írta alá a kollégium törvényeit, míg a gyalui iskola igazgatására 1745-ben távozott. Itteni tanítószkodása alatt 1747. január 31-én megházasodott, Nagy Ersók nevű leányt véve feleségül. Az anyakönyvi bejegyzéshez a lelkipásztor még azt írta hozzá: „Nehezen engedtetett meg s feleségét nemis vihetné az iskola házban; ez is pedig úgy, hogy más senki az iskola mesterek közül például ne vegye.“³⁵

26. KÖRÖS-PATAKI SÁMUEL³⁶ (1750 táján). 1743. december 8-án subscribált, tanulmányait pedig 1749 táján fejezhetette be. Kibúcsúzásakor

²⁸ L. tölem: *Kolozsvár ref. vonatkozású műemlékei* (Kézirat).

²⁹ Verestói György püspök önéletrajza (Prot. Közl. 1886. 129.)

³⁰ L. a 17 jegyzetet.

³¹ L. a 13 jegyzetet.

³²⁻³ L. 14 jegyzetet és Névkönyv 1871. 19, 1872. 33.

³⁴ Névkönyv 1871. 38.

³⁵ A gyalui egyházközség legrégebbi anyakönyve (Használatát Ady Elemér lelkipásztornak köszönöm).

³⁶ A diákok névsorában tévesen iratott „Samuel K. Patki“-nak. A helves nevet a Liber expeditionis őrizte meg.

Füzesre³⁷ vitték mesternek, innen azonban csakhamar a gyalui iskolához hozatott.

27. KÁLLAI FERENC (1750 körül). A kollégiumi diákok subscriptio-nális könyvét 1744. március 14-én írta alá. Tanulását időközben megszakítva, 1750 táján a gyalui iskolamesterségre távozott, onnan azonban nem sok idő múlva Sárospatakra ment, hogy ott fejezze be egy időre félbenmaradt ismeretszerzését.

28. DEÁK JÁNOS (1753. március 30-tól). 1748. május 9-én lett felsőosztályos diák. Tanulása befejezése után 1753. március 30-án búcsúzott ki a kollégiumból és foglalta el a gyalui iskolaigazgatóságot. Néhány esztendővel korábban jegyezte fel Szentsimoni József lelkipásztor, hogy Bényei György házasságkötését „más senki az oskola mestere közül például ne vegye“, ennek ellenére mégis éppen ugyanő eskette össze az 1756. év folyamán „Mester Deák János uramat Jenei Rebe-kával“.³⁸

29. PETRÉCS JÁNOS (1757. április 26-tól). 1749. november 15-én írta alá a kollégium törvényeit, mígnem 1757. április 26-án távozott a gyalui iskola igazgatására. Csaknem négy évtized múltával, vagyis 1796. március 16-án a fejrdei egyházközség papjaképpen találjuk.³⁹

30. LISZNYAI MARHÁT FERENC (1763. március 20-ig). 1755. június 5-én írta alá a kollégium törvényeit tartalmazó könyvet. Valószínűleg 1761-ben vagy 1762-ben távozott Kolozsvárról, hogy a gyalui rektorságot átvegye. Itt azonban hamarosan befejezte földi pályafutását. 1763. március 20-án prédikációval és orációval eltemettetett „Mester Lisznyai Marhát Ferencz ő klme.“⁴⁰

31. NAGY PÁL (valószínűleg 1763-tól). A kollégium törvényeit 1754. december 10-én írta alá és lépett a felsőosztályos alapítványncsok sorába. Mint jó tanuló ifjút 1762-ben a classis conjunctica köztanítóságával bízta meg az iskola tanári kara. Diákoskodása idejében az 1761 júniusában elhunyt br. Jósika József s az 1762 júniusában meghalt gr. Teleki Mihály emlékére nyomtatásban is megjelent emlékverseket szerzett.⁴¹ Valószínűleg 1763-ban búcsúzott ki a kollégiumból és vitetett Gyaluba tanítóul. Innen azután Kajántóra választották papnak. E század végefelé azután Nagy Pállal mint fejrdei lelkipásztorral találkozunk.⁴² Majd 1792-ben Sztánába rendeltetett papnak, azonban az egyházközség az 1793. május 28-án tartott partialis synodushoz folyamodott, kérve, engedjék meg, hogy Gál Jánost, a bánffyhungyadi mestert, választassák, mivel a nekik rendelt Nagy Pált nem akarják papjukul elvinni. Kérésüknek azonban a partialis nem adott helyett. Így történhetett, hogy 1796. november 1-én mégis csak Sztánában találkozunk vele.⁴³

³⁷ Valószínűleg Ördöngösfüzesre.

³⁸ L. a ³⁵ jegyzetet.

³⁹ A' Kolos és Kalotaszegi Refor. Papi Kerületnek Jegyzőkönyve (Bánffy-hunyadon használtam).

⁴⁰ L. a ³⁵ jegyzetet.

⁴¹ L. a ¹³ jegyzetet.

⁴² Névkönyv 1872. 41.

⁴³ L. a ³⁹ jegyzetet.

32. BARTHA SÁMUEL (1765 táján). 1759. május 3-án írta alá a kollégiumi törvényeket s valószínűleg 1765-ben fejezte be tanulását és foglalta el a gyalui iskolamesteri állást.

33. BEREGI S. ISTVÁN (1768—70). 1758. december 8-án írván alá a törvényeket, lépett a kollégium felsőbb osztályaiba. 1766-ban a conjunctica osztály tanításával bízott meg.⁴⁴ Tíz évig tartott diákoskodása után 1768-ban búcsúzott ki Kolozsvárról. A gyalui egyházközség anyakönyvében a következő reája vonatkozó feljegyzést találtam: „Az 1768-dik Esztendőttől kezdve voltanak iskolánkban tanító Rectorok — Beregi István, ki is 1771-ben ide házasodott, itt maradt.“⁴⁵ Azonban tanítóságát már 1770-ben végleg befejezte, minthogy ekkor már más következett helyébe. Ezt bizonyítja az anyakönyv alábbi bejegyzése is: 1771. július 1-én eskettem „eméni iskola mester Beregi Istvánt Zámbo Klárával post reconciliationem“. Beregi S. Istvánnak tehát, ha talán szegény ember is volt, nemes származása miatt nem lehetett semmi akadály, hogy Kalotaszegen jó középirtokos, nemes kalotaszentkirályi Zámbo-család eladósorban levő leányát feleségül véve s tanítói állását elhagyva, Gyaluban véglegesen letelepedhessék. Állításom helyességét azzal az adattal bizonyítom, hogy 1800-ban 24 éves korában elhunyt fiát, Beregi S. Istvánt, sírkövének felirata mint „nemes Ifiját“ említi,⁴⁶ továbbá 1808. március 23-án 60 éves korában meghalt felesége neve az anyakönyvben mint „nemes Beregi István felesége nemes Zámbo Klára“ jegyeztetett fel.⁴⁷

34. KIS ANDRÁS (1770-től 1772. október 4-ig). A kollégiumban 1763. december 13-án írta alá az iskolai törvényeket. Tanulását befejezve, Kolozsvárról 1770-ben vitetett Gyaluba Beregi István helyébe.⁴⁸ Rektoroskodása idején nyerte el a magyarmacskási papi állást. Így azután 1772. október 4-én letéve gyalui hivatalát, két nap mulva meg is házasodott, feleségül véve Kőrösfői Rákhelt. Tehát már mint családos ember foglalta el magyarmacskási vagy akkori néven felsőszentmártonmacskási lelkipásztori állását. E helyről 1783. és 1790. évekből van róla adatunk.⁴⁹

35. FODOR JÁNOS (1772. október 17-től 1780. április 24-ig). A kollégiumban 1765. június 22-én subscribált, a gyalui rektorságra pedig 1772. október 17-én hozatott. Itt azután 1780 Szent György-napjáig oktatta a gyermeket. Eltávozásakor Kolosvári Tót György lelkipásztor ezt jegyezte fel az anyakönyvbe: „Fodor János, ki itten eddig iskola mester volt, most pedig Középlakra ment iskola mesternek, Tatai Máriával“ 1780. február 22-én összeeskettett. Középlakról azután Eszternába (Sztánába) vitetett papnak.⁵⁰ 1796-ban Burjánosóbudán (ma: Bodonkúton) említetik lelkipásztorul.⁵¹ Majd a türei anyakönyvben talált

⁴⁴ Török I., i. m. III, 80. — ⁴⁵ L. a ³⁵ jegyzetet.

⁴⁶ Gyaluban a ref. temető északi felében levő síremlék.

⁴⁷—⁸ L. a ³⁵ jegyzetet.

⁴⁹ Deési Daday István semesnyei lelkipásztor szíves közlése szerint.

⁵⁰ L. a ³⁵ jegyzetet.

⁵¹ Daróczy Ferenc: A bodonkúti ref. egyházközség tört. (Kézirat Daróczy F., kalotaszegi esperes tulajdonában Vistában).

bejegyzés szerint „1802. 7-ma 9-bris Kereszteltem én Fodor János, mikor próbára jöttem volna“... Minthogy pedig a próba-prédikáció — úgy látszik — jól sikerült, az itteni hívek meg is választották papjukul. Türeai szolgálata idején, 1806. április 1-én elvesztette első feleségét, Tatai Máriát, azonban még ugyanebben az évben újból megházasodott, feleségül véve Görgényi Császár Zsuzsánna papeleányt.⁵² Élete folyamán még egyszer visszatért Bodonkútra. Másodízben itt 1815-ig teljesítette hivatását.⁵³

36. BOJÉR ANDRÁS (1780. áprilisától 1788-ig). 1774. június 28-án írta alá a kollégiumi törvényeket. Iskolai tanulmányai végeztével 1780 Szent György-nap táján hozatott a gyalui rektoriára. 1782. november 22-én ugyanitt megházasodott, feleségül véve Zámbo Erzsókot. E miatt a generális synodus 1788-ban az oskolaházból kitétette.⁵⁴ Valószínűnek tartom, hogy az egyházkerületi főtanácsnak e szigorú határozata azért történt, mivel a faluhelyek legnagyobb részében az iskola a tanítói lakással egy volt. Vagyis ha falán nem is minden esetben a tanító szobájában folyt a tanítás, azonban a „classis“ számára szolgáló helyiség együtt lévén a lakószobával, az a körülmény tehát semmiképpen sem szolgálhatott az oktatás javára, ha a mester mindennapos családi élete a tanulók előtt folyt le. Állításom helyességét látszik támogatni Bényei Györgynek, a gyalui iskola négy évtizeddel azelőtti rektorának házassága ügyében hozott határozat, ugyanis nősülése csakis az alatt a feltétel alatt engedtetett meg, ha feleségét nem viszi az oskolaházba. Miután Bojér, valószínűleg esküvője óta tartott huza-vona miatt az iskolaházból kitétetett, rövidesen el is távozott Gyaluból. A szomszédos Vista községbe ment át mesternek. Innen azután idő múltán Új-Tordára vitétt kántornak.

37. MAGYARÓSI JÁNOS (1788—94). 1782. június 23-án írta alá a kollégium törvényeit. Tanulását befejezve, 1788-ban Bojér gyalui rektor „helyébe hozatott kolozsvári déák Magyarosi János, ki is sok excessusáért kitétetett, 6 esztendeig volt.“⁵⁵

38. TEREMI JÓZSEF (1794. március 5-től 1796-ig). A kollégiumi törvényeket 1791. június 22-én írta alá s minthogy Kolozsvárról rövidesen el is távozott, mutatja, hogy megelőzőleg már valamelyik másik kollégiumban befejezte a szükséges tanulmányokat. Innen Szilágysomlyóra távozott, mégpedig valószínűleg valamelyik uraság gyermekének magántanítójául (praeceptorául), majd 1794. március 5-én a gyalui iskolához hozatott rektornak. 1796-ban elhagyván az egyházi pályát, Obrására ment tiszttartónak.⁵⁶

39. LÁSZLÓ JÓZSEF (az 1796. évben április 27-ig). A kollégiumban 1795. szeptember 1-én subscribált. Teremi József gyalui mester Szent György-nap előtt távozván el állásából, évének kitöltésére László József elsőéves kollégiumi diákot hozta maga helyébe. Ő azután befejezván az esztendőt, tanulása folytatása céljából visszatért Kolozsvárra. Későbbben maga is tiszttartó lett.

⁵² A türei anyakönyv bejegyzései szerint.

⁵³ L. a ⁵¹ jegyzetet.

⁵⁴⁻⁹ L. a ³⁵ jegyzetet.

40. GORÓ GÁBOR (1796. áprilistól 1797 áprilisig). A kollégium törvényeit 1789. június 22-én írta alá. Hét évi diákoskodása után 1796-ban Szent György-nap táján búcsúzott el az alma mater-től és hozatott Gyaluba mesternek. Egy évi tanítóskodása után 1797 Szent György-nap táján Kecsedre vitetett lelkipásztorul.⁵⁷

41. BÁNYAI JÁNOS (1797. április 28-tól 1804. február 20-ig). Valószínűleg 1784-ben subscribált. A kollégiumból azután 1790 táján távozott iskolamesterségre. A gyalui anyakönyvbe írt bejegyzés szerint „az ekklesia Tordai Sámuel esperes jóváhagyásából hozatta Goro helyébe az (burjános) ó-budai feleséges mestert Bányai Jánost 1797. Szt. György hó 28-án“ (Felesége neve Istvánfi Borbála). Bányai hét évi szolgálata után 1804. február 20-án Erceére ment tisztartónak.⁵⁸

42. ANTAL MÁRTON (1804 februártól). A kollégiumi diákok névsorában nem találtam rá, ezért adatokat csakis a gyalui anya-könyvből vettem. E szerint az 1804. február 20-án elbúcsúzott Bányai „maga helyett fogadta Antal Márton“ mesterül.⁵⁹ Itt azután véglegesen megtelepedett. 1807-ben családot is alapított, feleségül véve Kibédi Sámuel hajadon leányát, Zsuzsánnát. Tőle született gyermekeiről sűrűn megemlékeznek az anyakönyvek születési, sőt halálozási rovatai is. Minthogy családjáról gondoskodni akart, az 1809-ben létesített papi és tanítói özvegy-árvai segélyegylet sorába már az alapítók közé Antal Márton is belépett.⁶⁰ Nevével még az 1820-as években is találkozunk Gyaluban.

A felsorolt adatok között magára az iskolára és a tanításra vonatkozólag fölötte csekély utalást találunk. Mégis összevonva ezeket a gyér adatokat, belőlük az alábbi képet állapíthatjuk meg.

A gyalui egyházközség iskolája egytanerős alsófokú intézmény volt, amelynek azonban a középfok egynehány osztályát is magába kellett foglalnia. A tanított tárgyakra vonatkozólag — sajnos — semmiféle megállapítást nem tehetünk. Igazgatói vagy mesterei a kolozsvári kollégium jobb diákjai közül kerültek ki, akik hazai tanulmányaik befejezése után jelöltettek ki e feladatra. Alkalmaztatási évük Szent György-naptól Szent György-napig tartott, eleinte egy-két, legfennebb három esztendei időtartamra. Ennek leteltével ugyanis rendes körülmények között ugyanabban az egyházmegyében, néha pedig szülőföldjükön megüresedett másod, vagy harmad rangú ekkleziásiak lelkipásztori állására vitettek (Az első osztályú egyházközségek kormányzását csakis külföldi akadémiaikat járt papjelöltekre bízta). Gyakran azonban világi pályákra távoztak, amely vagy közigazgatási (városi, vármegyei hivatalnok), vagy gazdasági (számtartó, netalán önálló gazda) volt. De amennyiben eltávozásuk a hivatali év lejárta előtt történt, maguk voltak kötelesek gondoskodni az utódról, aki az év hiányzó hónapjait kitöltötte. Ez a kisegítő tanító azután lehetett akár elsőéves diák is, aki megbízatásának befejezése után visszatért a kollégiumba, hogy tanulmányait tovább folytassa. Tekintettel arra a körülményre, hogy a vulgaris scholák tanítására kijelölt ifjú rektoroskodása eleintén csakis első lépcsőfokául tekintetett az ezután betöltendő életpályának, ezért tanítóskodása csak

⁶⁰ L. a ³⁹ jegyzetet.

átmeneti állapotnak számítván, családalapításra is csupán az egyházi, vagy a világi állás elnyerése után gondolhatott. Ehhez járult az a körülmény is, hogy az iskola tulajdonképpen maga a tanító volt, az iskolaház pedig maga a tanító lakása s így a mester mindennapos családi élete nem szolgálhatott a tanuló gyermekek épülésére, meg az oktatás komolyságára, különösen ott, ahol a rektor éppen a saját lakószobájában oktatta a csemetéket. A XVIII. század második felében azonban már e helyen is megkezdődött a folyamat a tanítóságnak mint állandó élethivatásnak a kialakulására. Ennek első lépései abban nyilvánultak meg, hogy az iskolamesterek, akik tulajdonképpen már befejezték közép- és felsőiskolai tanulmányaikat, tehát mint 23—27 éves kész emberek, nem akartak várakozni még annak az 1—2—3 évnél az eltelésére sem, amíg végleges jellegű állásukat elérhetik, tehát minél előbb házasságkötésre határozták el magukat. Az egyházi hatóságok eleintén keményen tiltakoztak e lépés ellen, későbbben beleegyeztek ugyan, de csak azzal a feltétellel, ha a tanító felesége nem lakik benn az iskolaházban. E rendelkezésüknek azután akár magának a mesternek az eltávolításával is, de mindenképpen érvényt szereztek. E küzdelem pedig itt Gyaluban 1747-től 1797-ig, tehát kereken ötven esztendeig tartott, mígnem ekkor már éppen feleséges rektort hoztak az iskolához. Ezzel azután itt is kialakult az iskolamesterség mint állandó élethivatás mivel a feleséges tanítók nagyon sok esetben véglegesen meg is maradtak az oktatói pályán. Valószínűnek tartom, hogy ekkorra már a klasszist is elkülönítették a rektor lakásától, s így az ő mindennapi életének apró-cseprő örömei vagy bajai nem vonhatták el az iskolás gyermekek figyelmét a feladataikkal való törődéstől. Ilyenformán tehát a tanítás menete is egységesebbé, sőt eredményesebbé vált, minthogy az oktatással most már nem minden első avagy második évben váltakozó, kezdő ifjú tett újabb és újabb kísérletet, hanem több eshetőség mutatkozott a nagyobb gyakorlattal rendelkező állandó tanító sikeresebb működésére.

HEREPEI JÁNOS